

Paulus

30ste jaargang | nr. 2 | juni 2020

PINKSTEREN

In de avond van die eerste week, toen de deuren van de verblijfplaats der leerlingen gesloten waren uit vrees voor de Joden, kwam Jezus in

hun midden staan en zei: "Vrede zij met u" (Johannes 20, 19-20)

Het was symbolisch mooi geweest, de kerken weer open met Pinksteren. Na weken in onze verblijfplaats, zoals de vrienden van Jezus uit schrik voor joden, wij uit schrik voor het coronavirus, terug buiten. En aan iedereen vertellen: wees niet bang, de vrede zij met u.

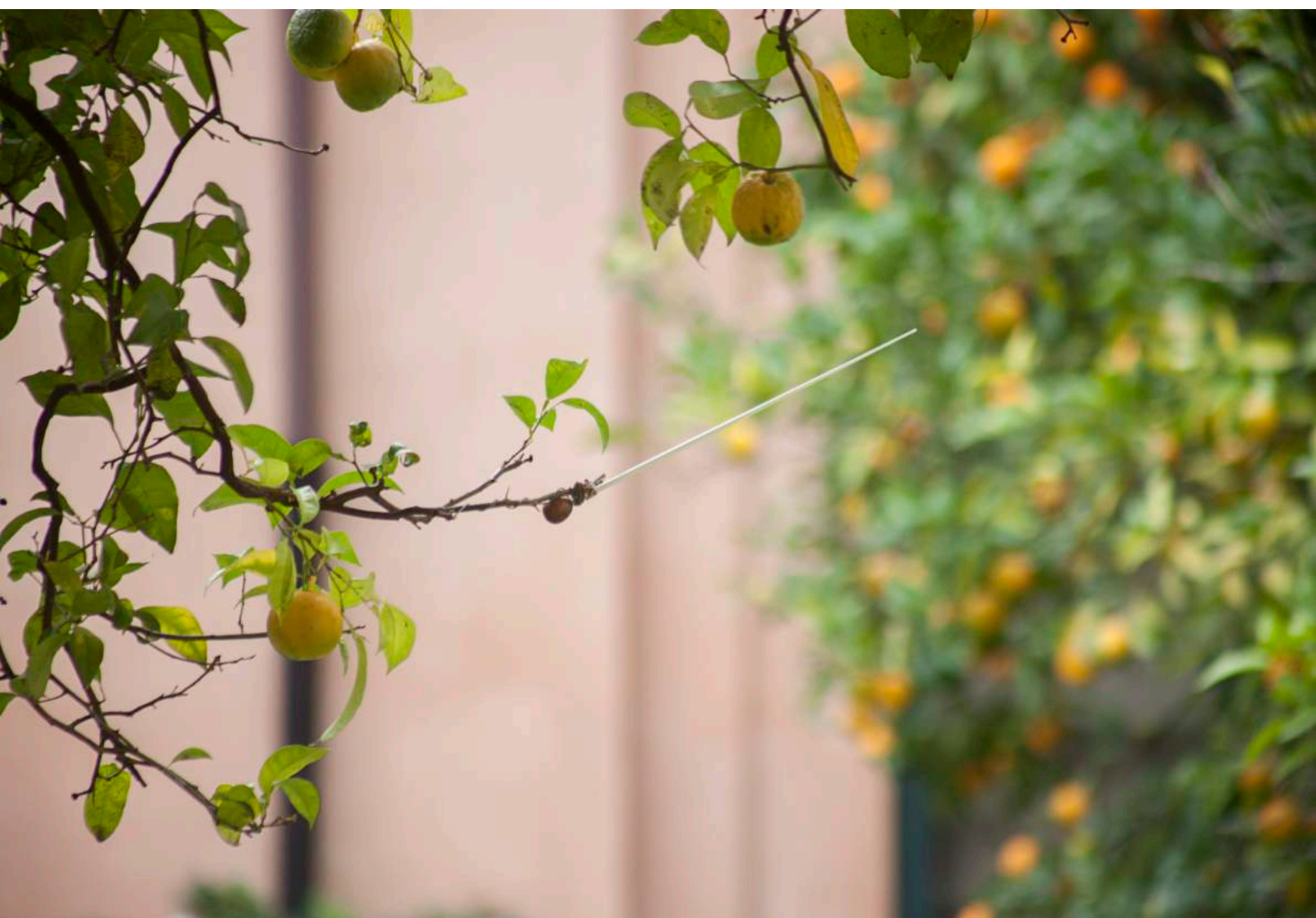
In zijn werk "Huis Clos" voert Jean-Paul Sartre drie mensen ten tonele, samen in één huis. De deuren en vensters zijn gesloten, die van het huis en wat erger is ook die van hun hart. Niets brengt hen samen, niets houdt hen samen. Ze hebben elkaar niets (meer) te zeggen. Ze leven naast elkaar, onverschillig, uiteindelijk vol haat. En dan valt het woord: de hel. L'enfer, c'est les autres.

Het verschijningsverhaal in Johannes 20 begon ook als zo'n huis-clos-verhaal. De eerste leerlingen trokken zich terug uit angst, in verdediging, zich afsluitend van de wereld die ze als vreemd en vijandig aanvoelden. De sfeer voor het eerste Pinksteren was er een van doemdenken. Maar dan komt Gods Geest, die nieuwe adem doorbreekt het wurgende negatieve doemdenken, het uitzichtloze en isolerende drama. Zitten wij in huis Clos of in het evangelie van Pinksteren?

Wij moeten niet bang zijn over onze toekomst. Wij moeten de Geest Gods in ons Zijn werk laten doen als vertederend vuur en waakvlam,

als kolkende waterval en opborrelende bron, als donder en bliksem en als zachte bries, als een tedere milde en zuiverende kracht.

Bij de viering van 800 jaar dominicanen (2016) mocht de Vlaamse kunstenaar Kris Martin een tentoonstelling opzetten in en rond de Santa Sabina in Rome, het hoofdhuis van de dominicanen. In de kloostertuin staan sinaasappelbomen. Het verhaal gaat dat Dominicus één van de bomen nog eigenhandig plantte. Aan een tak hing Kris Martin een dirigeerstokje (conductor). De dirigeerstok beweegt niet door de dirigent maar door de wind, de spirit... de geest. Dominicus is er niet meer maar zijn geest blijft levendig in zijn volgers. Laat de geest van God in ons blijven werken.

Vrede zij u.

Walter Geluyckens

DE HANDELINGEN IN GLAS

Phoebus Foundation Antwerpen kocht vorig jaar twee olieverfschetsen die Abraham Van Diepenbeeck schilderde rond 1630. Ze dienden als model voor twee van de glasramen op het hoogkoor van de Sint-Pauluskerk, de predikherenkerk, te Antwerpen. Na de coronaquarantaine worden de schetsen in de Sint-Pauluskerk getoond. Het leven van de heilige Paulus, zoals we het kennen uit de Handelingen van de apostelen, vormde het iconografisch thema dat uitgedragen werd door de glasramen op het hoogkoor.

Een verwarrend addendum

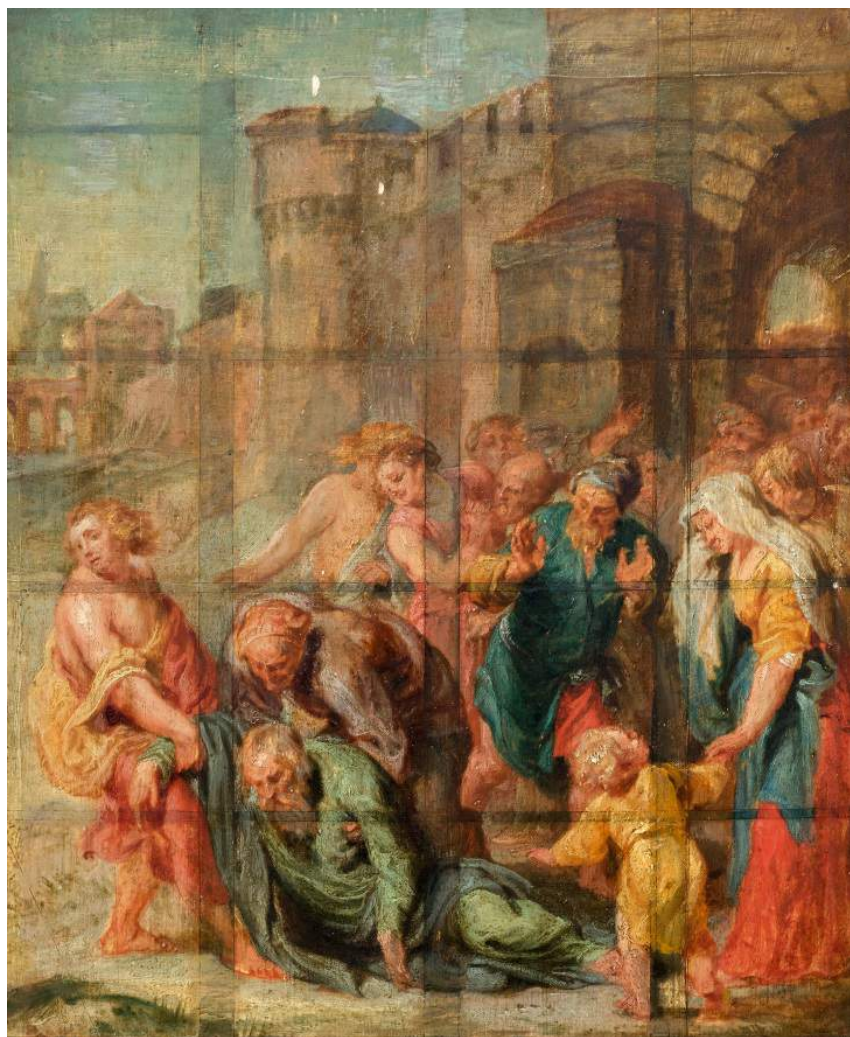
De predikheren sloten in 1633 een contract met Abraham Van Diepenbeeck voor het ontwerpen van gebrandschilderd glas voor het hoogkoor van de Sint-Pauluskerk. Van Diepenbeeck werd geboren in 's Hertogenbosch en vestigde zich in 1622 in Antwerpen, waar hij een jaar later werd ingeschreven als 'gelaesschryver' in het Sint-Lucasgilde. Het contract uit 1633 is onvindbaar, maar we weten ongeveer wat er in stond, dankzij een addendum van 1637.

De tekst van dat document is echter verwarrend en er is achtereenvolgens sprake van 6, 12 en zelfs 17 glasramen. Onderzoeker en kunsthistoricus Jan Van Damme¹ zegt dat we slechts zekerheid hebben over het bestaan en de plaatsing van 4 gebrandschilderde glasramen aan de zuidkant van het hoogkoor. De andere ramen zouden wel besteld, eventueel ontworpen, maar niet noodzakelijk geplaatst zijn.

De predikheren wilden dat Van Diepenbeek het leven van Sint-Paulus uitbeeldde, zoals het beschreven staat in de Handelingen van de apostelen. De twee olieverfschetsen, later dit jaar in bruikleen van Phoebus Foundation, geven ons een duidelijke kijk op de werkwijze van de schilder. Van Diepenbeek bracht, na opmeting, het raster van de loodlijnen op de schets aan. Zo wist hij precies waar de afgebeelde scène door die lijnen onderbroken zou worden. Pas daarna volgde de schildering zelf.

Handelingen geschetst

'De bevolking betoonde zich tegenover ons buitengewoon vriendelijk. Omdat het begon te regenen en het koud was, legden zij een groot vuur aan en lieten ons allen daaromheen plaatsnemen'. (Hnd 28, 2). De mensen van Malta komen uit de stad gelopen om de schipbreukelingen

te redden. Van Diepenbeek heeft enkele figuren helemaal uitgewerkt op deze schets, inclusief de prachtige kleuren van hun kledij. De moeder met kind aan de rechterkant lijkt levensecht en de oude man met blauwe tuniek heft zijn handen op in een natuurlijk gebaar van medeleven. Paulus wordt zacht overeind geholpen. Hij is doorweekt, zijn kleren zien grauw van het zeewater, zijn haar plakt tegen zijn schedel. We weten niet zeker of deze schets werkelijk tot een gebrandschilderd glasraam heeft geleid.

'Er kwamen echter Joden van Antiochië en Ikonium die het volk ompraatten. Daarom stenigden zij Paulus en sleepten hem buiten de stad, in de mening dat hij dood was' (Hnd 14, 19). Volgens Adam Sammut² zien we Paulus, die net gestenigd is en samen met Barnabas de stad Lystra wordt uitgejaagd. Génard³ (3) beschrijft dat raam nog in de 19de eeuw en situeert het aan de zuidkant van het altaar, in het eerste grote venster ernaast. Bovenaan stond het wapenschild van bisschop Jan Malderus, die de eerste steen voor het hoogkoor legde en onderaan een tekst in het Latijn: "Lapidantes Paulum, duxerunt extra civitatem,

Act. 14'.

Dat lijkt duidelijk, maar was het wel deze schets die model stond voor het raam dat Genard gezien heeft? Van Damme twijfelt, omdat we geen steniging maar een geboeide Paulus en zijn compagnon zien, die met roeden geselsd worden. Die scène doet meer denken aan Hnd 16, 22: *'Ook het volk liep tegen hen te hoop, waarop de magistraten bevel gaven hun de kleren van het lijf te rukken en hen met roeden te geselen'*. Dit tafereel speelt zich af in Filippi, in het noordoosten van Griekenland, het gaat over Paulus en Silas. Beide mannen staan inderdaad halfnaakt op de schets.

Glas is tijdelijk

De glasramen hebben een kort leven gehad. Rond 1830, tijdens de strijd van Belgische revolutionairen tegen de Hollanders, blies Jan van Speijk zijn kanonneerboot op, niet ver van Oosterweel (1831) en werd de stad door de Nederlandse generaal Chassé gebombardeerd vanuit het Zuidkasteel (1832). Die twee gebeurtenissen waren waarschijnlijk fataal voor een deel van de glasramen in de Sint-Pauluskerk. Een

gedocumenteerde vernieling vond plaats op 6 september 1889, toen de munitiefabriek van Corvilain de lucht invloeg te Oosterweel. Die ontploffing veroorzaakte de dood van zeker 150 mensen en er zonken een paar schepen op de Schelde. De dag erna, op 7 september, komt de kerkraad in spoedzitting bijeen.

In het verslag lezen we: "Gisteren, rond 2 ure des namiddags is er een verschrikkelijke ontploffing ontstaan in het poederfabriek Corvilain, opgericht in den Ferdinanduspolder tussche Austruweel en de dokken van Antwerpen. De schade welke de gebouwen van de kerk ondergaan hebben is aanzienlijk. Vyf der ramen van de choor langs de kant der St. Paulusstraat en al de ramen van de choor langs de kant der Nosestraat, zijn verbrijstelt."

Licht is voor altijd

De vele bezoekers aan de Sint-Pauluskerk en de grote groep vrijwilligers houden van het licht dat de kerk overspoelt door de hoge, gotische vensters. Pastoor-emeritus Paul Scheelen vertelt over het helende effect van dat licht bij een autistisch kind, dat daardoor enkel in Sint-Paulus tot rust komt. Je ziet dat licht bewegen, veranderen, stijgen en dalen, met de seizoenen. Natuurlijk zouden we graag hebben dat onze gebrandschilderde ramen nog aanwezig waren, van Abraham Van Diepenbeeck, van Jan de La Baer en mogelijk andere kunstenaars met glas. Hun voornaamste grondstof, licht, is echter nog altijd in ruime mate aanwezig en maakt ons nog elke dag gelukkig.

Armand Storck
Sint-Pauluskerk Antwerpen

Foto's van de 2 olieverfschetsen: © Phoebus Foundation

¹ Jan Van Damme gaf ons voor dit artikel informatie over zijn opzoekingen over dit onderwerp en zal bij de opening van de tentoonstelling een lezing geven over de glasramen in het hoogkoor. Volg de Facebookpagina van de kerk voor details en inschrijvingen: "Sint-Pauluskerk Antwerpen".

² Adam Sammut, PhD candidate, University of York publiceerde in "Rubenianum Quarterly" (2019/2) een artikel over de glasramen op het hoogkoor van de Sint-Pauluskerk.

³ Génard, Verzameling der graf-en gedenkschriften van de provincie Antwerpen, editie 1873.

DE ORGELBLAZER

Orgelmuziek is wind, niets dan wind. Organisten spreken nooit over lucht, maar altijd over 'wind'. Deze 'wind' die de pijpen tot klanken brengt, wordt geleverd door een blaasbalg. Toen er nog geen elektriciteit was, werd deze blaasbalg in beweging gebracht met de handen (via hendels) of met de voeten (via pedalen). Houten hefboomen pompten de grote blaasbalg(en) vol. Om het orgel te bespelen had je dus op zijn minst twee mensen nodig: de "orgelblazer" of orgeltrapper (officieel "calcant" genoemd) en de organist.

Kan je je voorstellen dat Bach steeds iemand moest meevragen om te pompen terwijl hij het orgel even ging bespelen? Dit bleef de 'normale' gang van zaken tot op het moment dat elektriciteit ingang vond: dat heeft dus een tijdje geduurd!

Het orgel in de Sint-Pauluskerk werd door orgelblazers of calcanten van wind voorzien. Hun functie was belangrijker dan het op het eerste gezicht lijkt. Zij waren uiteraard onontbeerlijk, niet alleen voor de kerkdiensten. Bij de opbouw, reparatie en stemming van het orgel, repetities ... waren ze eveneens nodig. Dikwijls werd het ambt gecombineerd met klokkenluiden en allerhande activiteiten rond begrafenissen.

In het ancien régime werden de blaasbalgen geactiveerd met de hand over een hefboom. In de 19de eeuw schakelde men over op systemen waarbij met de voeten werd getreden. Voor doordeweeks gebruik volstond één man maar als op zon- en feestdagen er meer geluid en dus meer wind nodig was moest men met meer zijn. In Sint-Paulus had men tot 6 mankrachten nodig op de feestdagen.

In 1843 begon ingenieur François-Bernard Loret te sleutelen aan een systeem om de windvoorziening te verbeteren. De familie Loret had uitvindingsbloed, getuige daarvan patenten die zij neerlegden. Voor Sint-Paulus voorzag François-Bernard een systeem met zwingels "eene drayer ...welke door een kind van 12 jaren kan bestierd worden". Waarschijnlijk heeft hij dit afgekeken van de Italiaanse bouwers uit de tweede helft van de 19de eeuw (Serassi en tijdgenoten) die dit systeem in de regel toepasten.

In de muur achter de orgelkas ziet u de ronde uitsparingen voor de zwingels met een gleuf naar beneden waarin de overbrenging naar beneden paste.. Zulke zwingel zou nog bewaard worden in het Zwartzusterklooster.

Het bestuur van de Sint-Pauluskerk schonk in 1885 aan Hendrik Denies een medaille voor *trouwen en ieverigen dienst bewezen gedurende 50 jaren (1835-1885) als orgelblazer*. De medaille (verzilverd brons) wordt in het archief van de kerk bewaard.

Walter Geluyckens

Met dank aan Jan Van Mol en Frans Dubois.

In het Sint-Paulusklooster waren minstens 4 paters die het orgel konden bespelen. Pius Gerardus Thijs (+ 1756) was er één van.

IN MEMORIAM: BERNADINE BRIELS

Op woensdag 6 mei 2020 is Bernardina Briels stilletjes ingeslapen. Heel haar leven woonde ze in de haar zo geliefde Sint-Paulus Parochie. Ik ben haar nichtje Hilde en als iemand mij zou vragen: wat betekende tante Bernardine voor jou zie hier dan mijn antwoord. Tante Bernardine is de **tweelingzus** van mijn mama en dat op zich schepte al een speciale band. Ik ken haar als een **humoristische tante**. Ze kwam altijd pittig uit de hoek en met tante Bernardine erbij was het altijd een plezant samenzijn. Ze was zeker ook een **hardwerkende tante**. Niets was haar te veel. ze werkte bij Parein (later LU) en voor en na hielp ze waar ze kon. Een **zorgende tante** is ook iets wat mij altijd heeft geraakt. Ik wil zeker ook niet vergeten dat ze voor ons een **zoete tante of beter gezegd koeketante** was. Ze werkte bij Parein en wekelijks kwam ze naar huis met pakken (rest)koekjes en daar keken wij als kind allemaal naar uit. Ook de **breiende tante** kennen we allemaal. Samen met ons Bomma (Briels) werden heel wat truien, mutsen en sjaals voor ons gemaakt in mooie kleuren en prachtige dessins. De goede punten die ik kreeg voor mijn handwerk op school heb ik vooral aan tante te danken. Verder was ze ook een **reizende tante**. Dat deed ze heel graag en samen met nonkel Jo en tante Tinneke heeft tante heel wat toffe vakanties beleefd. Wat ik zeker niet mag vergeten is dat ze **parochietante** was. Daar bedoel ik mee dat ze zich altijd heeft ingezet voor het sociale leven in de Sint-Paulus parochie: zoals de Gidsen van Sint-Paulus, de toneelgroep, de vrouwengilde. Elke donderdag naar het "Kranske" later de "hobbyclub" en ziekenzorg. Ook mag ik het "spaarkaske" op zondag niet vergeten. Daar bracht ze altijd spannende verhalen van mee voornamelijk van het speciale cliënteel dat er over de vloer kwam. Parochianen die moeilijk te been of ziek waren ging ze regelmatig bezoeken. Wat ik als laatste heb bewaard is dat ik haar altijd zal blijven koesteren als een

blijve tante. Het was altijd een plezier om tante te bezoeken, haar mailtjes te lezen of een babbeltje via de telefoon te doen. Altijd goedgezind, altijd luisterend naar onze verhalen, nooit klagen en dat terwijl ik wist dat het voor haar niet altijd gemakkelijk is geweest. Wij zagen haar allemaal heel graag en denken met veel respect aan haar terug.

Ingezonden reactie van Hilde Mampuys

HET LEVEN IS EEN MOOIE ZEEPBEL

Man's life is a bubble as light as air,
Floating away now here, now there,
The bubble looks likely to float all day,
But man's life sooner doth fade away.¹

Wanneer de Sint-Paulusvrienden aan bezoekers de biechtstoelen tonen dan zijn er een paar favoriete fragmenten die nooit ontbreken.

Eén ervan vinden we aan de noordkant, die bijna altijd in het zonnetje staat. Het is een cartouche in eikenhout, één van de vele verticale tussentaferelen, als verbinding tussen de biechtstoelen. We zien twee bijna verstrengelde putti, elk in het bezit van een aarden pijpje, die om ter hardst bellen blazen. Boven de bellen vinden we alleen nog maar vogels en boven die vogels een engeltje, dat net de wolken bereikt heeft. Om maar te zeggen dat die bellen echt wel heel hoog kunnen gaan en, zoals in het Engelse rijmpje, de indruk geven dat ze wel de hele dag kunnen rondrijven.

Dankzij het rijmpje weten we beter: de bellen staan symbool voor ons vluchtige leven. Het lijkt wel of we voor altijd aan hetzelfde tempo kunnen doorgaan, dat niets ons kan overkomen, maar dat is een illusie. En dat is precies wat deze cartouche ons wilt zeggen. Onze biechtstoelen en de omringende lambrisering dateren van ongeveer 1660. Maar al 150 jaar eerder kwam Erasmus met de vergelijking tussen mens en zeepbel, hij noemde dat de 'homo bulla' en schreef: 'er is niets breekbaarder, vluchtiger of lediger dan het menselijk leven, dat daarom lijkt op een luchtbel in het water, die even snel opkomt als verdwijnt'.²

Wat de Sint-Paulusvrienden je niet kunnen tonen is een fries aan het Rozenkransaltaar, die dezelfde symboliek vertolkt. Hij hangt te hoog, te ver. Maar omdat we zo dicht bij Maria zijn, niet gek ver weg van de biechtstoel van de Heilige Familie, vlakbij dat altaar, is dit keer de kleine Jezus onze bellenblazer van dienst. Ik beschouw die biechtstoel van de Heilige Familie als een statig gebeeldhouwd familieportret, met een ernstige Jozef, een mooie, toegewijde Maria en een kindje Jezus

dat ons zegent. Als je een ontspannen Heilige Familie wilt zien, met een gemoedelijke Jozef en Maria, als de jonge moeder die ze was, dan moet je beslist eens naar die fries komen kijken.

De kleine Jezus zit in Zijn blootje, in het midden, zoals dat hoort. In Zijn linkerhand houdt Hij een potje met zeepsop en in de rechterhand een aarden pijpje, waaruit de zeepbellen ontsnapt zijn. Kijk eens wat een plezier, ma en pa kunnen hun ogen er niet van afhouden. Als er in onze Sint-Pauluskerk liefde getoond wordt – en dat is gelukkig vaak – dan is het altijd op een duidelijke manier en compromisloos.

Laat de Kleine zolang spelen als hij wilt, voor we het weten barst de zeepbel. Hoe ouder dat je wordt, hoe meer inspanning het blazen je kost en hoe beter je de symboliek van de zeepbellen begrijpt.

Armand Storck

¹ Rijmpje uit Engels kinderboek, 1880, anoniem

Vrije vertaling: Het leven van een mens is een bel, licht als de lucht, die dan ginds drijft, dan weer hier. De bel lijkt sterk genoeg om de hele dag rond te drijven, maar het leven van de mens drijft nog sneller weg.

² Erasmus, Adagia

DE DÉCLIC VAN DE TWAALF

'Plotseling kwam er uit de hemel een geluid dat leek op een enorme windvlaag en het vulde het hele huis, waar zij zaten. Op hun hoofden vertoonden zich tongen als van vuur, die zich verdeelden, en het zette zich op ieder van hen. Zij werden allen vervuld met de Heilige Geest en begonnen in vreemde talen te spreken, zoals de Geest het hen gaf uit te spreken' (Handelingen, 2: 2-4).

El Greco, Prado Madrid, circa 1600

Pinksteren of Sinksen is een verbastering van het Griekse 'penteikostei' wat vijftig betekent. Deze feestdag wordt dus 50 dagen na Pasen gevierd. Net als Pasen is hij gelinkt aan een joods feest, de Sjawoeoot of Wekenfeest. Aanvankelijk was het een oogstfeest, waarbij offers werden gebracht om – in de pre-joodse tijd – de goden te danken voor de eerste opbrengsten van het land.

In overdrachtelijke betekenis waren de apostelen dan de 'eerstelingen van de oogst', daarna moesten ze door hun missiewerk zelf beginnen 'oogsten', door de bekering van de heidenen. In een ideale christelijke wereld is de volledige oogst pas binnen als alle mensen, tegen het einde der tijden, allemaal tot het christendom zijn bekeerd.

Sleutelmoment

In die zin vormt Pinksteren een ankerpunt. Niet alleen in de liturgische kalender, maar ook in het christelijk geloof. Was de Heilige Geest niet neergedaald over de twaalf apostelen, dan was er geen sprake geweest van het christendom, evenmin van Paulus en dus ook niet van onze Sint-Pauluskerk.

Na de gruwelijke dood van Jezus, gedroegen de apostelen zich als bange wezels. Sommigen verscholen zich angstig in de buurt van Jeruzalem, anderen keerden ontgoocheld terug naar hun Galilese heimat. Getraumatiseerd door de kruisdood van hun idool en geestelijke leider. Iedereen probeerde het vege lijf te redden. De neerdaling van vurige tongen kan de historische kritiek allicht niet doorstaan. Maar het is een krachtig beeld, waarmee Lucas – de auteur van de Handelingen - duidelijk wil maken dat plots de 'sjekel' van de

apostelen viel. De teleurstelling over Jezus als wereldse bevrijder van Israël, sloeg over in een onwrikbaar geloof in zijn fenomenale boodschap.

Giotto, Cappella degli Scrovegni, 1305

Pinksteren is daarom niet alleen een ankerpunt, maar ook een definitief keerpunt. In de evangeliën lezen we er niets over. Al wordt daar wel de aanzet gegeven met verschillende verhalen over de verschijningen van Jezus. Zij leggen de voedingsbodem voor de metamorfose van de apostelen van angsthazen tot vurige predikers en soms roekeloze martelaren.

Heilige Geest

Om die plotse ommekeer – die in werkelijkheid iets geleidelijker verliep – te verklaren, wordt de Heilige Geest ten tonele gevoerd. In het jodendom is het een figuurlijke manier om over god te spreken of over goddelijke inspiratie (rouach hakodesj). In de islamitische traditie wordt de Heilige Geest gepersonifieerd door de engel Gabriël.

Als symbool voor de nieuwe 'begeestering' van de apostelen, kan je die 'geest' perfect plaatsen. Maar door de Heilige Geest, samen met de Zoon en de Vader als drie goddelijke personen van een goddelijke eenheid te definiëren, ontstond een eeuwenlange theologische strijd. Op het concilie van Chalcedon (451) werd de Heilige Drievuldigheid tot dogma verheven.

En hoewel er dus ook in het Oude Testament bij de joden en in de Koran en de hadith (traditie) bij de moslims, een goddelijke geest waart, vormt voor die twee godsdiensten de Drievuldigheid een gruwel. Omdat ze, hoe subtiel ook omschreven, te veel doet denken aan het verafschuwde veelgodendom uit de pre-joodse en pre-islamitische tijd. Vandaag liggen gelovigen niet meer wakker van het mysterie van de Heilige Drievuldigheid. Maar de Heilige Geest speelt nog steeds een toonaangevende rol, niet alleen in de katholieke en orthodoxe, maar ook in de verschillende protestantse liturgieën. In de geloofsbelijdenis blijft hij prominent aanwezig. En zonder Heilige Geest geen Pinksteren.

HET VERHAAL VAN EEN GEIT EN WAT KINDEREN

In de laatantieke tijd, vanaf de 2de eeuw na Christus, raakte het gebruik in zwang om kindersarcofagen te versieren met leeftijdsgenootjes. Deze sculpturen in halfreliëf beeldden scènes uit, die het korte maar hopelijk gelukkige leven van het kind toonden. Een heel mooie en intacte sarcofaag uit die periode wordt bewaard in het museo Ostiense in Ostia Antica.

Foto: Museo Ostiense

Lezers die al eens in de Sint-Pauluskerk in Antwerpen komen, hebben geen moeite om in de afgebeelde figuren de voorlopers te zien van de talrijke putti die onze lambriseringen van biechtstoelen en hoogkoor bevolken. Dat is niet toevallig, want de sarcofagen die nog min of meer intact bewaard zijn gebleven, behoorden vaak toe aan christenen in het Romeinse keizerrijk. Het is daar en toen dat de kinderlijke figuurtjes uit de antieke Griekse en Romeinse tijd werden overgenomen door de vroege christenen. Tegelijkertijd werd de amoureuze, erotische of bacchanale sfeer van de oude beelden omgezet in een herdenking van, een ode aan het leven, terwijl de speelsheid en liefde bewaard werden.

Zo werden die beeldhouwde putti symbolen voor alles wat in een mensenleven kan gebeuren. Op een andere sarcofaag uit ongeveer dezelfde periode vinden we een universele scène met putti of engeltjes: ze plagen een dier. In dit geval gaat het om een geit. De engeltjes ontbreekt het overigens aan niets: plukrijp fruit hangt aan de bomen. De engel aan de rechterkant torst een mand met vruchten. Laat ons deze afbeelding even onthouden: een engeltje aan de rechterkant, dat met een stok een geit voortdrijft, terwijl zijn kleine gevleugelde collega links aan de hoorns van het dier trekt. Kinderen in de antieke wereld gebruikten de geit ook regelmatig als rijdier, ze werden dus vaak

samen afgebeeld.¹ De oorsprong van het tafereel ligt waarschijnlijk in de aanwezigheid van veel geiten in de antieke wereld, die regelmatig in een wijngaard terecht kwamen om de lekkere jonge scheuten te eten. Die dieren moesten verdreven worden.

Detail van een laatantieke sarcofaag in de San Lorenzo fuori le Mura Rome, 3de eeuw

Het was een eeuwige strijd met de geit, meestal toevertrouwd aan kinderen. Het is niet verwonderlijk dat er liefst geiten geofferd werden aan Bacchus, god van de wijn, omdat hij natuurlijk een reden had om niet gelukkig te zijn met het dier, tenzij gebraden.² Het is daarom dat zulke scènes bacchanalen genoemd worden. Dat heeft in dit geval niets te maken met slemppartijen, maar met het bewaken en bewaren van de oogst. Het thema is overgenomen in de christelijke iconografie en omgevormd tot het bewaken en bewaren van het bloed en het lichaam van Christus.

Na de val van het Romeinse keizerrijk (476 na Chr.) werd het stil rond de putti. In de Merovingische en Karolingische periode draaide de beeldhouwkunst sowieso op een laag pitje, maar ook in de romaanse periode zijn ze eerder zeldzaam. Dat duurt zo voort tot de renaissance, wanneer de beeldhouwers putti beginnen in te zetten volgens de christelijke normen.

3

Let op het engeltje in het midden, dat met een groot masker de liggende engel schrik aanjaagt. Vanaf de 15de eeuw komen putti en hun gevleugelde kompanen, de engeltjes, regelmatig voor in kunstwerken. Ze bewaken dikwijls de oogst. Dat staat in deze meestal religieuze werken symbool voor het bloed van Christus (druiven, wijnranken) of Zijn lichaam (graanhalmen of brood). Bij de Florentijn Donatello, de grootste beeldhouwer uit de renaissance, oefenen ze nog met elkaar. Vanaf de baroktijd wordt het ernst, met echte of vermeende vijanden. Aartsvijand geit komt dan weer in beeld.

De grote doorbraak van de putti komt er in het begin van de 17de eeuw. Het is papa Duquesnoy, Hieronymus, die in 1619 de misschien wel allerberoemdste putto van alle putti maakte: Manneken Pis. Zijn zoon Frans ging nog een stap verder in die richting. Hij vervolmaakte, perfectioneerde de ideale barokke putto en kreeg daarom de bijnaam: "il fattore di putti"⁴. Mits enige etymologische fantasie zou je er ook de "puttifabriek" van kunnen maken. Frans inspireerde zich o.a. op tekeningen van P.P. Rubens, maar voor dit artikel kijken we naar Rome, waar Duquesnoy het actieve deel van zijn leven doorbracht.

Vanaf 1625 maakte François Duquesnoy een aantal varianten op het antieke thema van putti of engeltjes die een geit uit een wijngaard verdrijven. Het Heilig Sacrament was in alle kerken en kloosters het Allerheiligste en voor het kwade, zeg maar: de duivel, die het christelijk symbool voor het bloed van Jezus bezoedelt, greep Frans terug naar de vroegchristelijke wereld. De terugkeer van de geit.

Frans Duquesnoy, putti bachanaal, 1630, foto: Galleria Spada, Rome

De putti, die we bij Donatello zagen oefenen, zijn nu aan het werk getogen. Met man en macht proberen ze de geit te verdrijven. Duquesnoy heeft niet alleen naar Donatello gekeken, maar ook naar de antieke sarcofagen, die in de 17de eeuw nog in ruime mate "in situ" te vinden waren. De basisfiguren uit het laatantieke Rome, met stok en aan de horens, zijn er nog altijd, maar ze zijn bij Duquesnoy vergezeld van kompanen, die uit Donatello 's werk zijn weggeplukt, zoals de putto met het masker.

Wat heeft dit in godsnaam met de Sint-Pauluskerk in Antwerpen te maken, hoor ik u zuchten. Geduld! Zowel Artus I Quellinus als Pieter I Verbruggen trekken naar Rome om hun beeldhouwkunst te vervolmaken bij de grote Vlaming van de eerste helft van de 17de eeuw in die stad: Frans Duquesnoy. De Vlamingen vormen in Rome een hechte groep en zijn lokaal bekend als de "Fiamminghi". Ze komen er in contact met elkaar en met de werken van de grote Italiaanse meesters. Artus I en Pieter I houden er ook een hechte vriendschap aan over, worden schoonbroers en wisselen tekeningen en schetsen uit.

Rond 1660 is het zover: Pieter I (de Oude) begint aan de biechtstoelen en omringende lambrisering van de Sint-Pauluskerk in Antwerpen. Pieter gebruikt motieven die hij in zijn leven is tegengekomen. Het zijn o.a. cartouches die bijna identiek zijn aan die op het Paleis op de Dam in Amsterdam, gemaakt door Artus Quellinus. In de noordelijke beuk van de Sint-Pauluskerk maakt Pieter Verbruggen de Oude een fries, die

bijna identiek is aan het putti-bacchanaal van Frans Duquesnoy, dat op zijn beurt lijkt op het detail van de antieke sarcofaag in de San Lorenzokerk in Rome.⁵

Sint-Pauluskerk Antwerpen, fries lambrisering aan biechtstoel 2, NW

Onze cirkel is rond. De putti en engelen verdrijven met maskers, stokken en vereende kracht een geit, die de vruchten van de oogst aan het vertrappelen is. Rechts staat onze bekende jongen met stok, aan de horens hangt een engeltje dat we al eens zijn tegengekomen, links houdt een ander engeltje wat ondoeltreffend een masker vast. De directe schakel met het vroegchristelijke laatantieke Rome is gelegd. Het putti-bacchanaal van Frans Duquesnoy heeft niet alleen Pieter Verbruggen geïnspireerd. Schilder Poussin heeft het op doek vereeuwigd en het is op prachtig porselein getoond, voorbeelden gebaseerd op dezelfde scène. Bravo Frans, de eenmansputtifabriek!

Armand Storck

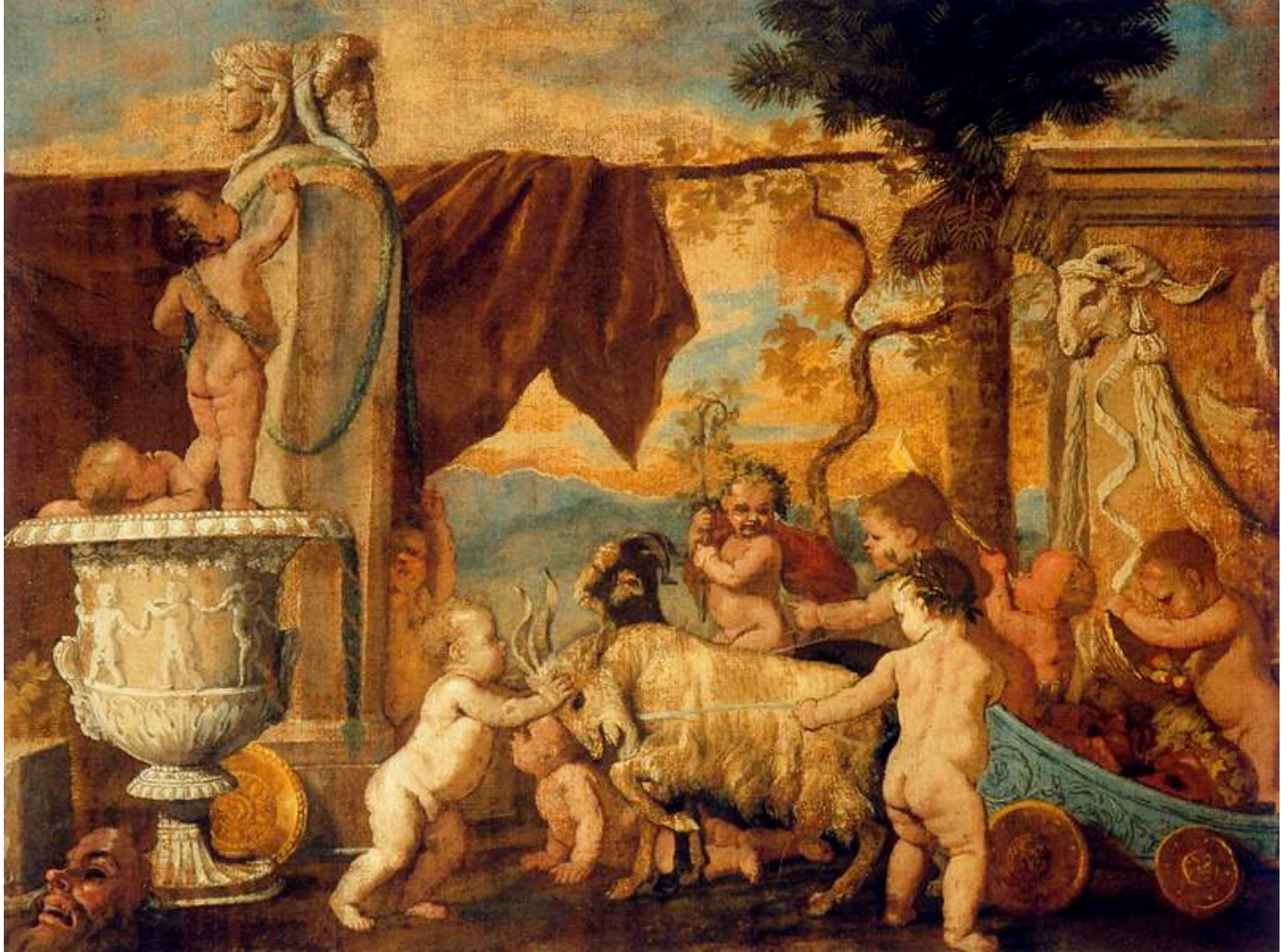
¹ Balch David, Early christian families in context, 2003

² Lingo E.C., François Duquesnoy and the Greek ideal, 2007

³ Foto: Wikimedia

⁴ Het betekent letterlijk: de puttimaker. Ik wou Frans Duquesnoy in het artikel eerst bevorderen tot de "grootste putoloog aller tijden" tot ik ontdekte dat putologie de studie van het prostitutieleven betreft. Een mens is nooit te oud om te leren.

⁵ Zajadacz Hastenrath, Das Beichtgestühl der Antwerpener St.-Pauluskirche, 1970 – het was zij die hier de link tussen Duquesnoy en Verbruggen aantoonde

Nicolas Poussin, bacchanale d'enfants, 1626 – Foto: Palazzo Barberini

Porselein, waarschijnlijk uit Pavia, einde 18de eeuw – Foto: Ashmolean museum Oxford

LIEDEREN VAN SCHOONHEID, TROOST EN HOOP.

In deze coronatijden is het stil in de Sint-Pauluskerk. Velen die er graag komen, missen deze bijzondere plek.

Liederen van Schoonheid, Troost en Hoop

Onmiddellijk nadat het openbare leven werd stilgelegd, waren organist Bart Rodyns en bas-bariton Wilfried Van den Brande, intendant van de Muziekkapel Sint-Paulus, het er over eens dat ze een initiatief wilden nemen om de geliefde plek toch online nabij te brengen. Dat wilden ze doen met datgene wat hen drijft: de schoonheid en intensiteit van sacrale muziek uitdragen en ze nu tot in de huiskamer brengen.

Het was ietwat bang afwachten: kon dit wel, was dit een *essentiële verplaatsing*? De vreugde was groot toen ze het finale groene licht ontvingen van pastoor Bart Paepen, Walter Vrinssen (voorzitter van de kerkraad) en Paul Bistiaux (voorzitter Muziekkapel). "Maximaal 3 man en geen uitzondering en gegarandeerde social distancing", waren de strenge maar rechtvaardige voorschriften.

De derde partner werd de vaste geluidsman voor Sint-Paulus, Stoffel de Laat. Hij bedient vier camera's vanop afstand, voert de regie – hij bepaalt op het moment zelf welke camera aangestuurd wordt – en zorgt ook nog eens voor een excellente geluidsopname. De man is een kunstenaar ... De drie kompanen besloten om elke dag een 'lied van schoonheid, troost en hoop' op de facebookpagina van 'Muziek in Sint-Paulus' te zetten.

Qua repertoire besloten Wilfried en Bart te kiezen voor liederen die veel betekenis hebben voor mensen. Bij een belangrijk ogenblik in het leven is er altijd muziek. Als er getrouwd wordt, als er gerouwd wordt, als een kind gewiegd wordt. Het is een repertoire dat musici een heel lang leven met zich meedragen maar waarvan Bart en Wilfried vandaag de verschillende muziekstukken, in deze uitzonderlijke omstandigheden, onder één noemer samenbrengen.

De titel van het initiatief verwijst naar een prachtige interviewreeks ('Van de schoonheid en de troost') die journalist en documentairemaker Wim Kayzer in 2000 realiseerde. Daarin stelt hij 26 schrijvers, filosofen en wetenschappers vragen over hun idee van schoonheid en troost. Bart en Wilfried waren zo vrij er de *hoop* nog aan toe te voegen. Het repertoire dat ze brengen is breed en bestaat uit heel bekende maar ook uit onbekende werken. Het zijn stuk voor stuk liederen die de

ziel raken, die ontroeren. Die af en toe zorgen voor een traan, die een virtuele hand op de schouder leggen, die zorgen voor vreugde. Niet alleen was er muziek uit de grote Passies van Johann Sebastian Bach tijdens de Goede Week, ook Ramses Shaffy en zijn 'We zullen doorgaan' kwam aan bod. De videoclip is inmiddels al meer dan 16000 keer bekeken.

Er is muziek van de grote klassieke meesters: Schubert, Beethoven, Haendel, Mendelssohn, maar plots zie je ook de Beatles opduiken. Een zich fronsende wenkbrauw kan je dan pareren met een stukje tekst uit het lied: "When I find myself in times of trouble, mother Mary comes to me, speaking words of wisdom: Let it be". Wat wordt zo'n lied dan vandaag extra betekenisvol, op een manier die we misschien nooit verwacht hadden. Er zijn ook spirituals als 'Nobody knows the trouble I've seen' of het uitbundige 'Oh, when the saints', maar evenzeer het onbekende 'Gebet' van Hugo Wolf op een tekst van Mörike die naar het boek Prediker lijkt te verwijzen.

Er wordt elke dinsdag gerepeteerd en elke vrijdag opgenomen. Op dinsdag zoeken Bart en Wilfried naar de juiste kleuren, er wordt veel aandacht besteed aan de registerkeuze van het orgel, er wordt gezocht naar het juiste tempo, met zorg gewerkt aan de opbouw van een lied. De teller gaat zoetjesaan naar 50 opgenomen liederen. Zolang duurt de oorzaak van de actie nu al, dat hadden ze bij aanvang niet kunnen inschatten.

Wie graag een overzicht heeft van de hele reeks, vindt dit op het YouTube kanaal 'Liederen van Schoonheid, Troost en Hoop'. Als je je abonneert op het kanaal, krijg je ook onmiddellijk melding van een nieuwe post.

(<https://www.youtube.com/channel/UCR1NALYmgFA4jVhT3J7e3yQ>)

Hoelang Bart, Wilfried en Stoffel nog met het initiatief doorgaan, hangt af van de omstandigheden. In ieder geval tot de deuren van Sint-Paulus opnieuw open gaan en iedereen er opnieuw kan thuishoeren. Vermoedelijk brengen ze de liederen ook nog in een liveconcert samen.

Wees welkom!

Wilfried Van den Brande

EEN GREEP UIT ONZE POPULAIRSTE FACEBOOK-BERICHTEN

(van mei)

Het zotte geweld

In 1912 maken kunstenaar Rik Wouters en zijn vrouw Nel een uitstap vanuit Mechelen naar Antwerpen. Rik zit weer in een dip, hij is op zoek naar inspiratie. Nel, de zotte doos, houdt de moed erin en probeert Rik op te monteren. Van de Middenstatie maken ze een grote wandeling door Antwerpen en ze belanden 's namiddags in de Sint-Pauluskerk. Hun monden vallen open. Rik begint te jubelen bij dat licht, dat honderd

keer weerkaatst wordt langs de muren en de gewelven. Daar, een Rubens! Ginder, een Quellinus!

Uiteindelijk belanden ze op het hoogkoor. Rik weet niet waar eerst kijken en kijkt dan maar lang naar een piepklein houten beeldje op een getorste zuil. Een briljant idee flitst door zijn verwarde kop, zou Nel, dat zotte geweld, zo voor hem willen poseren? Wanneer ze thuiskomen maakt Rik direct een schets en Nel gaat akkoord! Het beeld 'het zotte geweld' kan je nog altijd gaan bewonderen in het Middelheimmuseum.

Volgens het museum is bovenstaande anekdote niet waar, maar wij weten beter. Om processen en schadeclaims te vermijden geven we ook de versie van het Middelheim, u bepaalt zelf welke de

meest waarschijnlijke is: "De directe aanleiding was een voorstelling met de Amerikaanse danseres Isadora Duncan. Wouters was hierdoor zo aangegrepen dat hij de idee koesterde een beeld van een dansende figuur te maken. Wie model zou staan lag voor de hand. De directheid en de dynamiek, maar ook de ongewone levensvreugde en de

ongedwongenheid die van dit werk uitgaan, zou Wouters in geen enkel ander beeld nog evenaren en opzoeken. Van 'het zotte geweld', soms ook 'dwaze maagd' genoemd, zijn meerdere exemplaren gegoten".

Wat ons betreft mag u het modello van Het Zotte Geweld komen bekijken op het hoogkoor van de Sint-Pauluskerk (wanneer we terug open mogen voor het publiek). Het is in spiegelbeeld, omdat Nel langer stil kon staan op haar linkerbeen dan het andere.

Engeltjes van de maand

Weer zijn het twee cherubijntjes die onze maand komen opvrolijken. Ze zitten linksonder aan een schilderij te konkelfoezen, ik kan geen accurater woord bedenken.

Ik vermoed dat het engeltje aan de linkerkant een duiveltje is. Onze katholiek opgevoede lezeressen en lezers weten dat duiveltjes eigenlijk ook engeltjes zijn, maar van de soort waar je moet voor opletten. Het vermoedelijke duiveltje heeft

gekleurde vleugeltjes, zie je en dat wijst al een beetje in de richting van een zekere ondeugendheid. Cherubijntje rechts, uiteraard met witte vleugels, zou je willen waarschuwen: niet luisteren! Kijk eens wat een gezichtje vol onschuld, als hij maar altijd zo kon blijven.

Maar aan de rechterkant, boven zijn linkervleugel, doemen de trawanten van ons duiveltje op. Je ziet, je voelt dat ons brave cherubijntje sterk zal moeten staan om te weerstaan. Zouden cherubijntjes engelbewaarders hebben, of is dat dubbel op? Je kunt onze engeltjes van de maand, wanneer we je terug mogen binnen laten, gaan bewonderen op het allerlaatste of 15de schilderij van de Rozenkransmysteries: de kroning van Maria in de hemel, geschilderd door Vinckenborgh.

Merkwaardig tafereel in het hoofdaltaar

Het Victoria & Albertmuseum in Londen bezit een aantal oude foto's van Antwerpse kerken. Je kan ze online bekijken. De foto van de Sint-Pauluskerk die we uitkozen is genomen in 1927.

De fotograaf stond iets zuidelijk van de middenbeuk, zodat je een mooi zicht krijgt op de dragende zuilen van de noordkant en de met blote bakstenen geribde gewelven.

Tot dusver lijkt alles normaal. Het centrale vieringaltaar was er natuurlijk nog niet. Tot je inzoomt op het hoofdaltaar, wat we op de

tweede afbeelding gedaan hebben. Waar is de Kruisafneming van Cels gebleven? Die had er in 1927 toch moeten hangen? Je kan het doek op de foto niet duidelijk zien, daar stond de fotograaf te ver voor. We vermoeden dat het Maria is die verschijnt aan de mensen vooraan, met links en rechts bloeiende bomen. Als dat zo is dan werd de foto waarschijnlijk genomen gedurende de meimaand van dat jaar. Het gebeurde vroeger wel meer dat men tijdens hoogdagen een aangepast doek voor het vaste schilderij hing.

Geen slecht idee, een beetje zoals je nu de wallpaper van je smartphone af en toe aanpast aan de jaargetijden.

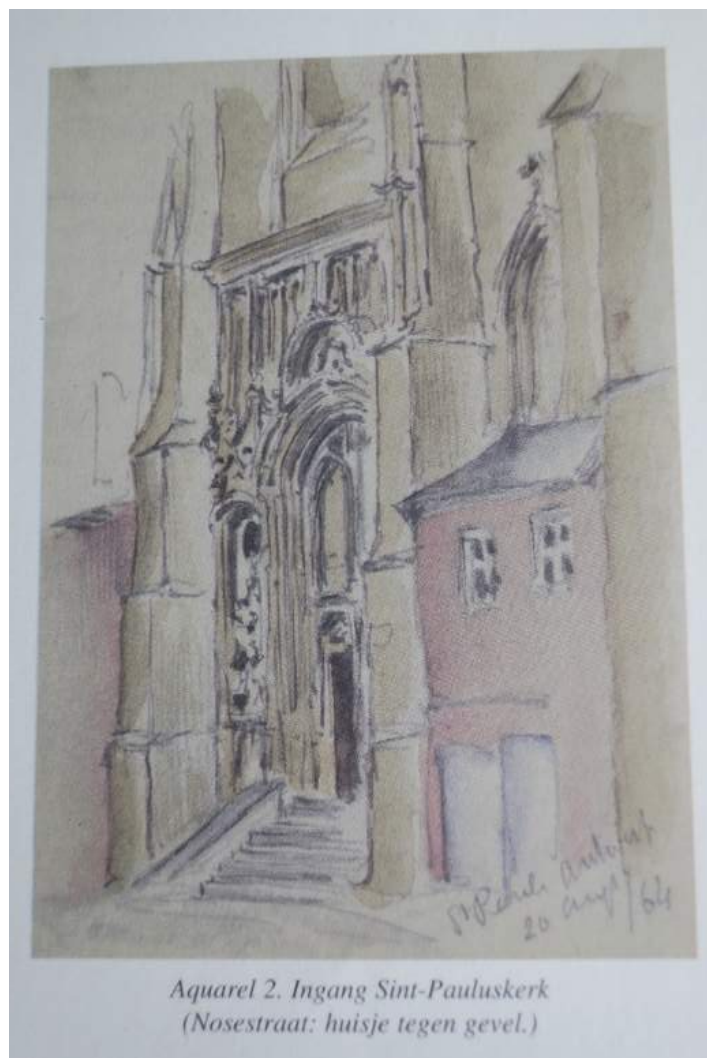
Huisje onder het kerkraam

Op deze oude foto, genomen rond 1882 zien we een huisje voor het rechter zijvenster van de Sint-Pauluskerk. De officiële plaatsbepaling is Veemarkt, 10. Het werd afgebroken in 1896. Dit huisje met twee

verdiepingen was 2,10 meter breed en 5,3 meter lang.

Je houdt het niet voor mogelijk. In 1888 vinden we hier de snoepwinkel van Guillaume Van Hest. Later vestigde er zich een schoenwinkel en nog later een bakker. De tafel in dit huisje stond waarschijnlijk in de lengte, anders kon je er niet rond lopen. In 1896 startten de restauratiewerken aan de vroegere kerkgevel en trachtte men tijdens de heropbouw de monumentale Sint-Pauluskerk weer zijn oorspronkelijke luister terug te geven. Veemarkt 10 verdween.

In het verzamelboek 'Samuel Reads licht over Oud Antwerpen' staan 28 aquarellen over het Antwerpen uit de 19de eeuw. Op 20 augustus 1864 maakt Samuel Read een aquarel van de ingang van de Sint-Pauluskerk met het huisje erop.

Zo, u bent weer helemaal mee. Wil u graag meer van deze leuke weetjes lezen en/of op de hoogte blijven van allerlei activiteiten in de Sint-Pauluskerk? Bezoek dan onze Facebook-pagina '**Sint-Pauluskerk Antwerpen**' of onze Instagram-

pagina '@**sintpauluskerkantwerpen**' en word onze vriend/volger! like us/volg ons! Dank u!

Uw FB/IG-ploeg (Armand Storck, Walter Geluyckens, Caroline De Wever)

PAROCHIALE COÖRDINATIEKALENDER

juni

Di	2	10.00u	Redactievergadering
Do	4	10.00u	TCT
Di	9	9.00u	Kerkraad
Vr	12	14.00u	Verkiezing Kerkraad

juli

Di	7	10.00u	Redactievergadering
		14.00u	Dagelijks bestuur Muziek in Sint-Paulus

Bij het in druk gaan van dit krantje was er nog geen duidelijkheid over het hervatten van de erediensten - volg onze Facebookpagina "Sint-Pauluskerk Antwerpen" waar u verdere informatie vindt wanneer ze beschikbaar is.

SONJA PATTEET ZAMELT ROSSE CENTJES IN VOOR DAKLOZEN

In het, het toen nog, Sint-Pauluskrantje van november 2018 spraken we reeds over de dagbladhandel van Sonia Patteet in het Klapdorp.

Na haar optreden in "Gert Late Night" in 2017 komt deze actieve dame weer in het nieuws met een artikel in Gazet van Antwerpen¹. In haar krantenwinkel zamelt zij rosse centjes in voor daklozen. Met de opbrengst wordt er o.a. ondergoed en kousen gekocht.

Heb je nog wat rosse centjes en kom je in de buurt, kom ze dan in haar rospot deponeren.

¹ Gazet van Antwerpen, 22 mei 2020 door Patrick Van de Perre.

EUCARISTIEVIERING SINT-PAULUSKERK

zondag 10.30 u

PASTOOR BART PAEPEN

Onthaal, pastoraal gesprek, doop, huwelijk, uitvaart
secretariaat@sint-paulusparochie.be

PAROCHIESECRETARIAAT

secretariaat@sint-paulusparochie.be
03 231 33 21

KERKFABRIEK SINT-PAULUS

- Voorzitter Walter Vrinssen
03 231 31 48 of 0477 50 01 90 | kerkfabrieksintpaulus@skynet.be
- Directeur (Collectiebeheer en afspraken voor kerkgebouw, leveringen, technische ondersteuning) Caroline De Wever
0479 34 41 26 | carolinedewever@hotmail.com

CONCERTEN EN EVENEMENTEN

- Leo Van achter
0473 97 83 36 | leo.vanachter@skynet.be
- Wilfried Van den Brande: intendant
0477 57 25 31 | muziekinsintpaulus.be
- Bart Rodyns: organist
0475 90 51 99 | bartrodyns@hotmail.com

TOERISME EN RONDLEIDING

Sint-Paulusvrienden:

- sintpaulusvrienden@proximus.be
- Walter Geluyckens: 0494 44 82 53
- Leo Vereecken: 0486 57 52 35
- Joris Reymer: 0475 33 80 03

REDACTIE **p**aul^{us}

- redactiespk@outlook.com
- Redactie: Caroline De Wever, Armand Storck, Walter Geluyckens, Guido Meeussen, Leo Van achter, Erwin Vandecauter.
- Beeldmateriaal: Armand Storck, Wikipedia, Felixarchief, Caroline De Wever.
- Ontwerp: Erwin Vandecauter

De auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van het artikel.

Sint-
Pauluskerk

Sint-Paulusstraat 22
2000 Antwerpen
tel. 03 231 33 21
www.sint-paulusparochie.be